

14. Криміналістика: учеб. для вузов / Под ред. заслуженного деятеля науки РФ, проф. Р.С. Белкина. 2-е изд., перераб. и доп.. М.: «Норма», 2005. 992 с.
15. Лобойко Л.М. Стадії кримінального процесу: навч. посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 176 с.
16. Абламський С.Є. Сутність та зміст взаємодії підрозділів під час проведення досудового розслідування: лекція. Х.: ХНУВС, 2017. 25 с.
17. Чувилев А.А. Взаимодействие следователей органов внутренних дел с милицией. М.: Изд-во МВШМ МВД СССР, 1981. 80 с.
18. Кримінальний процес України: навч. вид. / За ред. Ю.М. Грошевого та В.М. Хотенця. Х.: «Право», 2000. 496 с.
19. Бондар Г.Ю. Правове забезпечення взаємодії слідчих правоохоронних відомств у кримінальному судочинстві України: дис. ... канд. юрид наук: спец. 12.00.09 – «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Х., 2004. 214 с.
20. Багрій М.В. Взаємодія слідчого з працівниками підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. Вісник Львівського університету. Серія: «Юридична». 2013. Вип. 57. С. 315–321.
21. Ляш А.О. Проблеми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ у сучасних умовах. «Використання сучасних досягнень науки і практики у підвищенні ефективності боротьби зі злочинністю»: матер. наук.-практ. конф. К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2000. С. 123–127.

УДК 343.615

ОБЪЕКТ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАПОДІЯННЯМ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ (СТ. СТ. 121–125, 128 КК УКРАЇНИ)

Коломієць Вадим Юрійович,
ад'юнкт кафедри кримінального права
та кримінології (Дніпропетровський
державний університет внутрішніх
справ, м. Дніпро, Україна)

У статті на підставі вивчення доктринальних джерел, результатів вивчення матеріалів правозастосовної практики та інтерв'ювання працівників правоохоронних органів і суду по-новому визначено безпосередній об'єкт злочинів, пов'язаних із заподіянням тілесних ушкоджень. Доведено, що основним об'єктом злочинів, передбачених ст. ст. 121–125, 128 КК України, (або так званим видовим об'єктом) у широкому розумінні виступають суспільні відносини, що забезпечують охорону здоров'я особи, а у вузькому (чистий безпосередній основний об'єкт) – суспільні відносини, які забезпечують охорону тілесної недоторканності людини.

Ключові слова: людина, здоров'я, тілесна недоторканність, тілесне ушкодження, злочин, склад злочину, об'єкт злочину, криміналізація.

THE OBJECT OF CRIMES INVOLVING BODILY HARM (ARTICLE 121-125, 128 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE)

Kolomiets Vadym Yuriiovich,
Adjunct of the Department of Criminal
Law and Criminology (Dnipropetrovsk
State University of Internal Affairs,
Dnipro, Ukraine)

In the article, based on the study of doctrinal sources, the results of the study of the materials of law enforcement practice and interviewing of law enforcement officers and the court, the immediate object of the crimes related to the infliction of bodily harm was redefined. It is proved that the main object of the crimes under Art. 121-125, 128 of the Criminal Code of Ukraine in the broad sense (or, so-called, species object) are public relations that ensure the protection of human health, and in a narrow (main direct object) – social relations that ensure the protection of bodily integrity of a person.

Key words: human, health, bodily integrity, physical injury, crime, corpus delicti, object of crime, criminalization.

Постановка проблеми. В юридичній літературі об'єкти злочинів поділяються, як правило, на три групи: загальний, родовий (іноді його називають груповим або спеціальним) і безпосередній (у деяких джерелах – видовий) [1, с. 19]. Така класифікація ще називається «по вертикалі» [2, с. 109].

Додамо, що видовий об'єкт не тотожний безпосередньому. Він займає середню ланку між безпосереднім і родовим об'єктами. Крім того, не всі науковці схильні окремо виділяти видовий об'єкт злочину.

Під загальним об'єктом прийнято розглядати всі суспільні відносини, поставлені під охорону кримінального закону. Він є спільним для всіх злочинів, що передбачені Кримінальним кодексом (далі – КК) України, зокрема для злочинів у вигляді заподіяння тілесних ушкоджень.

Під родовим об'єктом розуміється об'єкт, яким охоплюється певне коло тотожних або однорідних за своєю соціально-політичною й економічною сутністю суспільних відносин, які через це охороняються єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм [3, с. 53].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що є дослідження окремих злочинів проти життя та здоров'я людини, якими заподіюються тілесні ушкодження. Це, наприклад, такі праці: Н.В. Уварова «Кримінальна відповідальність за злочини проти життя та здоров'я особи, учинені з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості» (2012 р.), О.М. Храмцов «Кримінально-правове та кримінологічне забезпечення охорони особи від насильства» (2015 р.), О.Б. Сибаль «Кримінально-правова характеристика заподіяння шкоди життю та здоров'ю особи під час зайняття спортом» (2015 р.), Л.А. Наконечна «Насильство як наскрізне кримінально-правове поняття» (2016 р.), О.В. Лахова «Кримінальна відповідальність за заподіяння умисних легких тілесних ушкоджень, побоїв, мордувань» (2017 р.).

Водночас тілесна недоторканність людини як об'єкт кримінально-правової охорони в межах розд. II Особливої частини КК України спеціально не розглядалася, а визначення безпосереднього об'єкта цих злочинів дасть змогу вдосконалити практику застосування законодавства і, як наслідок, покращити охорону людини від насильства.

Метою статті є визначення безпосереднього об'єкта злочинів, пов'язаних із заподіянням тілесних ушкоджень (ст. ст. 121-125, 128 КК України).

Виклад основного матеріалу. Вчені майже одностайно погоджуються, що такий об'єкт охороняється відповідним розділом КК. Зокрема, злочини у вигляді заподіяння тілесних ушкоджень, що передбачені ст. ст. 121-125, 128 КК України, належать до розділу II КК

«Злочини проти життя та здоров'я особи» [4]. Сам розділ складається зі ст. ст. 115–145 КК. Отже, для зазначених статей родовий об'єкт є спільний. Досить часто прийнято вважати таким об'єктом життя та здоров'я людини. Ця позиція має місце в разі визнання об'єктом злочину соціальних цінностей. Якщо ж розглядати питання в теорії визнання об'єктом злочину суспільних відносин, що поставлені під охорону КК, то доцільно говорити про таке визначення родового об'єкта злочинів проти життя та здоров'я особи: «суспільні відносини, що забезпечують охорону життя та здоров'я людини».

Отже, родовим об'єктом злочинів, передбачених ст. ст. 121–125, 128 КК України, виступають суспільні відносини, що забезпечують життя та здоров'я особи (або життя та здоров'я в разі визнання об'єктом соціальних цінностей).

Вказавши відповідний об'єкт, доречно зазначити, що у термін «людина» вкладається більш широкий зміст, ніж у поняття «особа». Людина – це категорія спільної властивості, що поєднує в собі і поняття «індивід», і поняття «особа». Це і біологічна особа, і соціально-організована діяльна істота. В юридичному сенсі людина як суб'єкт права ототожнюється з поняттям «особа». Головне в юридичному понятті особи – це соціальна цінність людини, завдяки якій вона визнається суб'єктом різноманітних прав та обов'язків [5].

Отже, під час розгляду складів злочинів, передбачених ст. ст. 121–125, 128 КК України, можна оперувати як терміном «людина», так і терміном «особа».

Безпосередній об'єкт злочину – це ті суспільні відносини, яким завдає шкоду конкретне злочинне діяння, передбачене відповідною статтею Особливої частини КК. Це – об'єкт конкретного, окремого злочину, частина родового об'єкта [6, с. 72].

Отже, безпосередній об'єкт, як правило, є частиною родового (хоча є випадки, коли родовий і безпосередній об'єкти є тотожними) та виступає обов'язковим елементом будь-якого складу злочину.

Безпосередній об'єкт, у свою чергу, поділяється на основний і додатковий. Такий поділ у науці кримінального права отримав назву «по горизонталі».

Розподіл безпосередніх об'єктів на основний й додатковий здійснюється не за характером і тяжкістю шкоди, яка завдається певним суспільним відносинам, а за зв'язком об'єкта з родовим об'єктом певної групи [6, с. 73].

Основним об'єктом є суспільні відносини, на які прямо (безпосередньо) здійснюється посягання [7, с. 156]. Додатковому об'єкту також заподіюється певна шкода або створюється загроза її заподіяння, але при цьому він є похідним від основного об'єкта [7, с. 157].

Вважаємо за необхідне зауважити, що в науці кримінального права точаться палкі дискусії щодо розподілу безпосереднього додаткового об'єкта злочину на додатковий обов'язковий і додатковий факультативний.

Наприклад, Р.В. Вереща наполягає на тому, що ознаки складу конкретного злочину не можуть бути факультативними, вони завжди обов'язкові. На думку вченого, та обставина, що те чи інше конкретне злочинне діяння разом з основним або додатковим об'єктом іноді посягає на якісь інші соціальні блага, не може слугувати підставою для визнання цих благ об'єктом злочину, оскільки вони не відображають специфіки складу злочину і не впливають на його кваліфікацію [8, с. 92].

Справді, такий об'єкт злочину не впливає на кваліфікацію діяння, однак, на нашу думку, списувати його з категорії «об'єкт» поспішно. По-перше, він може розглядатися судом як моральна шкода, по-друге, якщо об'єкт злочину – це суспільні відносини, поставлені під охорону КК (соціальні цінності), і таким відносинам завдається шкода (нехай і в разі, якщо вони виступають як додатковий факультативний об'єкт), то такий об'єкт все ж таки об'єктивно існує.

Подібна думка, за якої безпосередній додатковий об'єкт все ж таки поділяється на основний і додатковий, є більш поширеною. Наприклад, І.І. Митрофанов зауважує, що перший із них завжди страждає внаслідок учинення злочинного посягання. У свою чергу, додатковий об'єкт не є обов'язковою ознакою злочину, але може бути порушений у разі його вчинення. Наприклад, під час насильницького грабежу фізичній чи психічній недоторканності потерпілого завжди заподіюється шкода. Отже, цей об'єкт є додатково-обов'язковим. Проте під час учинення цього злочину можливим є також заподіяння

шкоди честі й гідності потерпілого. Вказаний об'єкт не передбачається названим складом злочину і є факультативним. Завдяки цій обставині його наявність або відсутність не впливає на кваліфікацію грабежу [7, с. 157].

На нашу думку, такий підхід є більш об'єктивним, змістовним і доцільним, а отже, під час дослідження об'єкта складу злочину у вигляді заподіяння тілесних ушкоджень ми будемо керуватися саме ним.

Окремі вчені розподіляють злочини проти життя та здоров'я особи на такі підвиди:

- 1) злочини проти життя (ст. ст. 115–118, 120, 129 КК України);
- 2) злочини проти здоров'я (ст. ст. 121–128, ст. 130, 133 КК України);
- 3) злочини, що становлять небезпеку для життя і здоров'я людини, які вчиняються у сфері медичного обслуговування (ст. ст. 131–132, 138–145 КК України);
- 4) інші злочини, що становлять небезпеку для життя і здоров'я людини (ст. ст. 134–137 КК України) [9, с. 3].

Із запропонованого вище видно, що злочини у вигляді заподіяння тілесних ушкоджень за цією класифікацією належать до злочинів проти здоров'я. Вказана група злочинів посягає на спільну соціальну цінність – здоров'я людини. У науці кримінального права популярна думка про те, що у ст. ст. 121–125, 128 КК України є спільний безпосередній основний об'єкт складу злочину – здоров'я людини або ж суспільні відносини, що забезпечують охорону здоров'я людини, – в разі визнання об'єктом злочину суспільних відносин (М.І. Бажанов, В.І. Борисов, В.В. Сташис та інші вчені). О.А. Шевчук додає, що ним є не просто здоров'я, а здоров'я іншої людини [10, с. 235].

Останнє зауваження вважаємо доречним, адже заподіяння самому собі тілесного ушкодження, навіть тяжкого, за загальним правилом не є злочином і тягне кримінальну відповідальність лише у разі, коли, порушуючи державні та суспільні інтереси, воно є засобом вчинення іншого злочину. Наприклад, ухилення від військової служби, вчинене військовослужбовцем шляхом заподіяння собі тілесного ушкодження, містить склад злочину, передбаченого ст. 409 КК України [11, с. 361].

Отже, діяння у вигляді заподіяння особою собі тілесних ушкоджень або містить у собі склад інших злочинів, або не містить ознак злочину.

Додамо, що безпосередній основний об'єкт може бути спільним для однорідних злочинів. У нашому випадку злочини у вигляді заподіяння тілесних ушкоджень передбачені ст. ст. 121–125, 128 КК України. Із самої назви цих суспільно небезпечних діянь випливає, що їм властивий спільний безпосередній основний об'єкт злочину.

Убачається, що поширена думка про визнання безпосереднім основним об'єктом цих злочинів суспільних відносин, які забезпечують охорону здоров'я особи, визначає такий об'єкт у широкому розумінні або, як його ще називають, видовий об'єкт злочину. Такий умовивід можна зробити спираючись на те, що цей об'єкт є спільним не тільки для злочинів, передбачених ст. ст. 121–125, 128 КК України, але й, наприклад, для ст. 126 «Побої і мордування», ст. 127 «Катування» тощо.

Доречно зазначити, що під терміном «здоров'я» прийнято визначати нормальне функціонування тканин і органів тіла людини [11, с. 361].

Слушними є твердження В.І. Борисова про те, що здоров'я людини як об'єкт тілесного ушкодження охороняється законом про кримінальну відповідальність від початку положового процесу. Закон рівною мірою охороняє здоров'я кожної людини незалежно від її фізичного стану (здорової людини, хворого, божевільного, людини, яка перебуває в безнадійному стані внаслідок травми тощо), а також незалежно від її моральних якостей, віку, службового становища тощо [9, с. 57].

Вказана думка дає змогу чітко встановити момент життєдіяльності, з якого людина може бути визнана потерпілою від злочину, що допомагає уникнути різного трактування справ під час судового процесу або на рівні досудового розслідування.

У вузькому ж розумінні безпосереднім основним об'єктом злочинів, передбачених ст. ст. 121–125, 128 пропонуємо розглядати суспільні відносини, що забезпечують охорону тілесної недоторканності (або ж тілесна недоторканність – за теорією визнання об'єктом злочину соціальних цінностей). Такий об'єкт є набагато вужчим, охоплює значно меншу кількість злочинів.

Під визначенням тілесних ушкоджень вчені розглядають протиправне умисне або необережне заподіяння шкоди здоров'ю іншої людини, що виявляється в порушенні анатомічної цілісності або фізичної функції органів і тканин тіла людини [9, с. 57].

Безперечно, подібне визначення є вдалим і зваженим. Однак вважаємо доцільним навести визначення, закріплене в Правилах судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених наказом МОЗ України від 17 січня 1995 р. № 6 (далі – Правила), відповідно до п. 1.2 яких із медичного погляду тілесні ушкодження – це порушення анатомічної цілості тканин, органів та їхніх функцій, що виникає як наслідок дії одного чи кількох зовнішніх ушкоджуючих факторів – фізичних, хімічних, біологічних чи психічних [12].

Останнє визначення є більш конкретизованим і виділяє види ушкоджуючих факторів. Наприклад, вказане визначення закріплене не КК, а підзаконним нормативно-правовим актом, але все ж таки, враховуючи той факт, що воно нормативно визначене та береться до уваги під час проведення експертизи, вважаємо, що правильним буде керуватися саме ним.

В.І. Борисов поділяє тілесні ушкодження на два види:

- 1) різні види тілесних ушкоджень (ст. ст. 121–125, 128 КК України);
- 2) спеціальні види тілесних ушкоджень: зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 130 КК України), зараження венеричною хворобою (ст. 133) [9, с. 57].

Формально другий вид злочинів містить певні ознаки запропонованого визначення тілесних ушкоджень, але, зважаючи на їхню особливу специфічність і наявність ряду відмінностей, зокрема, в частині законодавчого формулювання, предметом нашого дослідження є саме перший вид злочину.

Що стосується безпосередніх додаткових обов'язкових об'єктів, то треба зазначити, що для злочину, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК України – умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, – ним є життя людини (суспільні відносини, що забезпечують охорону життя людини).

Безпосереднім додатковим факультативним об'єктом досить часто виступають суспільні відносини, які забезпечують кримінально-правову охорону честі та гідності особи (честь і гідність особи).

Прикладом наявності такого об'єкта слугують матеріали Красноокнянського районного суду Одеської області від 2 листопада 2017 р. у справі № 506/211/17 (провадження № 1-кп/506/27/17), в яких зазначено, що 1 січня 2017 р. близько 18 години 30 хвилин ОСОБА_1, перебуваючи у приміщенні бару «ІНФОРМАЦІЯ_2», що розташований на АДРЕСА_2, під час раптово виниклої суперечки з барменом вказаного бару ОСОБА_2, усвідомлюючи та оцінюючи свої дії, умисно звалив останнього на підлогу та наніс йому декілька ударів кулаками в обличчя, плече та грудну клітину, завдавши ОСОБА_2 легкі тілесні ушкодження у вигляді синців нижньої повіки справа, підключичної ділянки і ділянки плеча справа, садна внутрішньої поверхні рота в ділянці 5–6 зуба верхньої щелепи зліва [13].

Внаслідок одержаних легких тілесних ушкоджень потерпілий ОСОБА_2 переніс як фізичний біль, так і психологічні страждання у зв'язку з втратою здоров'я, звичного нормального способу життя. Як встановлено у судовому засіданні, потерпілий тяжко переніс фізичний біль та образи, які були завдані йому обвинуваченим безпідставно, відчував себе приниженим. Декілька днів із головним болем і синцями на обличчі він був змушений ходити на роботу, приймати гостей на різдвяні свята, його бачили його ж неповнолітні діти, при цьому він перебував у пригніченому емоційному стані через фізичний біль і можливу негативну оцінку його як особи через зовнішній вигляд від оточення [13].

Подібні аргументи вплинули на суд, який виніс таке рішення: визнати ОСОБА_1 винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 125 КК України, і призначити покарання у вигляді 150 годин громадських робіт. Стягнути з ОСОБА_1 на користь ОСОБА_2 завдані матеріальні збитки в сумі 829 грн 20 коп. та завдану моральну шкоду в сумі 3000 грн [13].

Як ми і вказували вище, наявність такого безпосереднього додаткового факультативного об'єкта може слугувати підставою для стягнення моральної шкоди зі злочинця.

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, треба зазначити, що родовим об'єктом злочинів у вигляді заподіяння тілесних ушкоджень виступають суспільні відносини, які охороняють життя та здоров'я людини.

Безпосереднім основним об'єктом злочинів, передбачених ст. ст. 121–125, 128 КК України, (або так званим видовим об'єктом) у широкому розумінні виступають суспільні відносини, що забезпечують охорону здоров'я особи, а у вузькому (чистий безпосередній основний об'єкт) – суспільні відносини, які забезпечують охорону тілесної недоторканості людини.

Безпосереднім додатковим обов'язковим об'єктом злочину, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК України – умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, – виступають суспільні відносини, які забезпечують охорону життя людини.

При цьому необхідно зазначити, що, незважаючи на суперечності стосовно того, коли можна вважати людину померлою, ми підтримуємо думку, що кінцевим моментом життя є біологічна смерть, тобто незворотна зупинка всіх фізіологічних процесів у клітинах і тканинах людини [9, с. 40].

Безпосереднім додатковим факультативним об'єктом злочинів, передбачених ст. ст. 121–125, 128 КК України, можуть бути суспільні відносини, що забезпечують охорону честі та гідності особи.

Список використаних джерел:

1. Кузнєцов В.О., Стрельбицький М.П., Гіжевський В.К. Кримінальне право України: Загальна та Особлива частини: навч. посібник. К.: «Істина», 2005. 380 с.
2. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник. 2-е вид., перероб. і допов. / За ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ: «Юрінком Інтер», 2005. 480 с.
3. Селецький. С.І. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2008. 248 с.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 03.05.2017 р.).
5. Скакун О.Ф. Теорія права і держави. Westudents: підручники для студентів. URL: <https://westudents.com.ua/glavy/69961-1-lyudina-osoba-gromadyanin-spvvdnozhennya-ponyat.html> (дата звернення: 03.05.2017 р.).
6. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. Ю.В. Александрова, В.А. Клименка. Київ: Міжрегіональна академія управління персоналом, 2004. 328 с.
7. Митрофанов І.І. Загальна частина кримінального права України: навч. посібник. Одеса: «Фенікс», 2015. 576 с.
8. Вереша Р.В. Кримінальне право України: Загальна частина: навч. посібник. 2-е вид., перероб. та допов. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 320 с.
9. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник. 5-е вид., перероб. і допов. / За ред. проф. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. Харків: «Право», 2015. 680 с.
10. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар. 6-е вид., переробл. та доповн. / Відп. ред. Є.Л. Стрельцов. Харків: ТОВ «Одіссей», 2009. 816 с.
11. Баулін Ю.В., Борисов В.І., Гавриш С.Б. та ін. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 3-є вид., переробл. та доповн. Харків: ТОВ «Одіссей», 2007. 1184 с.
12. Правила судово-медичного визначення тяжкості тілесних ушкоджень: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. № 6. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95> (дата звернення: 03.05.2017 р.).
13. Вирок Красноокнянського районного суду Одеської області від 2 листопада 2017 р. у справі № 506/211/17 (номер провадження 1-кп/506/27/17). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69990578> (дата звернення: 09.12.2017).